

együttal Bolyky Tamás halálát 28. helyett 29-ére teszi.

Bizonyára technikai hiba változtatta Illésházy nádort Nándorrá (130. o.).

E kisebb pontatlanságok mit sem vonnak le az egész munka értékéből. Sugár István könyvét bátran ajánlhat-

juk az olvasók minden rétegének, kiváltképp a fiatal nemzedéknek, amelyek tagjai a hasznos és értékes ismeretek megszerzése mellett azt is megállapíthatják: Gárdonyi Géza kitűnő és hiteles munkát végzett.

Marosi Endre

SZÁNTÓ IMRE:

EGER VÁR VÉDELME 1552-BEN

(Kiadja Eger Város Tanácsa, 1971., 267 p.)

Eger védelmének érdemes kutatója, Szántó Imre, monográfiáivá érlelte több évtizedes munkájának eredményeit. Teljesnek ítéhető forrásanyagra és bőséges irodalomra alapozott műve, sajnos, érdemtelenül kis nyilvánosságot kapott: kiadását Eger Város Tanácsa vállalta ezer, könyvárusi forgalomba nem került példány erejéig. Remélhetően mód lesz újabb kiadására, mert mind a téma, mind a feldolgozás, és nem utolsósorban a rááldozott munka, több elismerést érdemelne.

Sugár István: Az egeri vár és viadala (Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1971.) könyvével ellentétben Szántó Imre munkája kifejezetten tudományos értekezés, amelynek minden lényeges adatát és állítását széles — gyakran levéltári forrásokat felsorakoztató — apparátus támasztja alá.

Szántó Imre témáját öt részre bontva fejti ki. A könyv első fejezetében ismerteti az egeri vár építéstörténetét és szerepét a török háborúk védővonalában. Az elénk tárt fejlődés világosabb és pontosabb lehetne, ha a várat ásató és történetét feldolgozó kutatók idevonatkozó eredményeit venné át, esetleg helyszínrajzzal megkönnyítve a tájékozódást.

Jól adatolt, értékes rész a vár jövődelmének bemutatása, majd a XVI. század eleji építkezések leírása. Szak-

szerűen tájékoztat a szerző a várórség fegyverzetéről és szervezéséről.

A második fejezetben Szántó Imre — korábbi tanulmányát¹ részben átvéve — az 1552. évi török hadjáratot elemzi részletesen. A török hadsereg létszámát illetően a szerző állásfoglalása határozott és világos. Kiemeli, hogy maguk a törökök igyekeztek nagydobra verni erejüket, és az általuk hangoztatott adatokat vették át a forrásaink is. Erre tekintettel a szerző — saját korábbi véleményével² is ellentétben — osztja Káldy-Nagy Gyula nézetét, és a török hadsereg összlétszámát 65—70 000 főben, hadrakelt erőit ennek legfeljebb kétharmadában jelöli meg, hozzáfűzve, hogy ezek jelentős része is martalóc volt. (62—63. o., vö. 102. o.) A török hadsereggel szembeállítva Szántó Imre részletesen ecseteli az egeri vár parancsnokságának meddő erőfeszítéseit az őrség megerősítésére.

A szerző a könyv harmadik fejezetében fejti ki tárgyának fő részét: Eger védelmét. A pontosan kezelt források és Tinódi gyakran idézett sorai adják a hiteles tényanyagot, amelyen belül Szántó Imre a harccselekményeket és azok néhány magyar szereplőjét bemutatja. Az Eger védelmének eddig legteljesebb feldolgozását jelentő fejezet a könyv legértékesebb része, amelyet a harccselekmények bizonyos cso-

¹ Szántó Imre: A Temes-vidék és a Maros-völgy várainak török uralom alá jutása 1552-ben, Századok, 1971. 1. sz. 16—54. o.

² Soós Imre—Szántó Imre: Eger vár védelme 1552-ben. Budapest, 1952., 46. o. — 100—120 000 főre becsül.

portositása esetleg áttekinthetőbbé tehető volna.

A szerző a negyedik fejezetben Eger magára hagyásának okait vizsgálja. Kissé erőltetettnek tűnően ide illeszti a török sereg elvonulásáról korábban közreadott³ — mondanivalójában és apparátusában némiképp módosított — tanulmányát. Móric szász választó fejedelem helyzetét elemezve elsősorban őt hibáztatja Eger magára hagyásáért. Castaldo seregéről szólva Szántó Imre bizonyítékokat szolgáltat annak alátámasztására, hogy ez a sereg nem menthette föl Egert. Érveivel teljesen egyet lehet érteni, hiszen Castaldo seregeinek csekély létszáma, az erdélyi rendek kedvezőtlen hozzáállása és mindenekelőtt a hátrányos hadászati helyzet eleve megkérdőjelezi, hogy bárki is tőle várhatta volna Eger felmentését (amivel egyébként Ferdinánd utasításai is ellentétesek voltak).

Az egri diadal jelentőségét méltatva Szántó Imre helyesen állapítja meg, hogy országos (mai fogalommal mondhatni hadászati) jelentőségű volt, és erkölcsi értéke is hallatlanul nagy. A téma lezárásaként bemutatja a védelem két fő hőst, Dobó Istvánt és Bornemissza Gergelyt.

Az utolsó fejezetben Eger történelmi örökségét értékeli röviden a szerző. Következtéseivel döntően egyetértve, három — tárgyának fő részét nem érintő — kérdésben tehetünk észrevételt. Eger védőinek létszámát Szántó Imre — az eddigi adatok ellenében, saját korábbi eredményét⁴ átvéve — 2012 főben állapítja meg. (87. o.) A védők létszámának „pontos” megállapítását nem tartjuk sem lényeges, sem elkerülhetetlen feladatnak. Most Sugár István és Szántó Imre is vállalkozott erre. Jól lehet Szántó adatait jegyzetekkel erősíti, mégis kétségeink támadnak. Ha ugyanis leírja, hogy pl. Bolyky Tamás alatt 50 fő érkezett a várba, akkor ezt 50 főnek könyveli el (86. o.), habár feltehetően — Bolykyt is beszámítva — 51-en lehettek. Minthogy több ilyen csapat is érkezett, és a várkapitányok sem szerepelnek Szántó nyilvántartásában, és mivel Sugár az előbbi tévedési lehetőségeket kiküszöbölte, Szántó Imre

adata pontatlan, míg Sugáré legfeljebb ellenőrizendő. Itt jegyezzük meg azt is, hogy a szerző az Eger sikeres védelméhez szükséges élőröket 4—5000 főnyi gyakorlott katonában jelöli meg. (81. o.) Úgy tűnik, ez a láthatóan túlzó adat a védelem sikerének szükségtelen felértékeléséből ered. Tény, hogy a fenti létszám kevesebb, mint fele is sikerrel teljesítette harci feladatát, és ezen túlmenően akkoriban egyetlen más várunkat sem védte a fent megkívánt számú haderő, mint ahogy — nézetünk szerint — ellátásuk sem lett volna megoldható.

Második észrevételünk a perzsa háborúk — más szerzőnél is felfedezhető — túlbecsülését illeti. Eger sikeres védelmének okait Szántó Imre a következőkben látja: mindenekelőtt az őrség helytállása; a hadjárat során ostromolt néhány vár kitartása; az Egert ostromló török sereg erkölcsi, technikai és egészségi állapotának nagyfokú romlása, ezzel együtt a veszteségek és a hidegre fordult időjárás; végül „a perzsáktól elszenvedett vereség következtében a szultán gyorsan kivonta a török sereget Magyarországról”. (174. o.)

Amennyire egyetértünk az első három tényező megítélésében, annyira kételkedünk kell abban, hogy — bár a szerző által is idézett némely kortárs így vélekedik — a több ezer kilométerre folytatódó perzsa hadjárat bármilyen befolyást gyakorolt volna az egri török hadvezetés elhatározására (kivéve a gyógyírt). Az Eger—Perzsa közti irtatlan távolságot figyelembe véve — a hírközlés aktualitását kizárva — megállapítható, hogy egy esetleges perzsa támadást az Eger alól gyalogmenetben átcsoportosított hadsereg nem akadályozhatott meg. Ha a menet végrehajtását mégis szükségesnek látták volna, néhány nap vagy akár hét eltolódás mit sem jelentett volna a perzsa hadsziintér viszonylatában — vagyis, ha ennyi idő alatt remény és kilátás lett volna az ostrom sikeres befejezésére, azt bizonytalannal megkísérelték volna. Az átdobásra vonatkozó feltételezést egyébként is csak szavahihető török források gondos elemzése alapján tart-

³ Szántó Imre: A török sereg elvonulása Eger alól 1552-ben. Hadtörténelmi Közlemények, (továbbiakban HK) 1968. 2. sz. 261—279. o. — Ennek megfelelően téves a könyv 343. jegyzetében megadott bibliográfia a tanulmány helyére. (HK. 1964. 4. sz. 846. o.)

⁴ Soós Imre—Szántó Imre: 1. m. 34. o.

hatnánk mérlegelendőnek. A forrásoktól kevésbé befolyásolt más helyzetben Szántó Imre szemlélete sem engedné meg a perzsa veszély figyelembevételét, hiszen „az egri vár alól szegyenyszemre elkullogó, megvert ellenség” (177. o.) hogyan is fordíthatta volna meg a keleti front eseményeit?

Harmadsorban Móric szász választófejedelem tevékenységének megítélését látjuk kiegészíthetőnek. Szántó Imre Ferdinándot és a szász választót a hagyományos megítélés szellemében azzal vádolja, hogy az örökös tartományok érdekében feláldozták Egert, és Dobóék elvérzését is hagyták volna. (174. o.)

Nézetünk szerint ez a kétségtelenül joggal levonható következtetés csak az elemzés első részét zárhatná le. Ha egyet is értünk abban, hogy Móric és Castaldo kétoldalú támadása esetén — amelyet az utóbbi sikertelenül szorgalmazott — bizonyára fel lehetett volna menteni Egert, hiányoljuk a fentieket megakadályozó tényezők objektív elemzését. Ebben az összefüggésben kellett volna nyomatékosan aláhúzni a magyar rendek legalábbis felelőtlen húzódozását: hogy például Móric táborába az ismételt királyi felszólítást és a haza helyzetét semmibe véve a dunántúli megyék csak néhány zászlóaljnyi katonaságot küldtek! (176. o.) Szántó Imre forrásokkal is bizonyítja, hogy Ferdinánd október 14-ig szorgalmazta Móric és a magyar rendek előtt a vár felmentését, és meg is állapítja, hogy mindennek semmi foganatja sem volt. Ha ezeket a tényeket a szerző a bécsi politika megítélése elé sorakoztatja, talán túllép a hagyományos állásponton.

Kiegészíthető Móric hadművelési lehetőségeinek elemzése is. Az a megállapítás, hogy „a Bécs védelmére rendelt tekintélyes sereg tétlenül nézte a magára hagyott Eger halálos küzdelmét” (177. o.), ugyancsak egyoldalúnak látszik. Reálisan várhatjuk-e Mórictól a felmentő hadművelés végrehajtását, amelyben a magyar rendek egyébként sem támogatták őt? Ítéljük ezt meg a hadászati helyzetből. Eger és az örökös tartományok viszonylatában Móric a hadászati belső vonalon tevékenykedett. Ha — Temesvár és Szolnok nyomán — Eger elesik, ez a sereg

útját állhatja az esetleg Bécs felé vonuló töröknek. De ha Móric hadát — amely jobbára a terepviszonyokat és az ellenség harcmódját nem ismerő katonákból állt — meggondolatlanul harcba vetik, és netán ott vereség éri, miként Teuffel csapatait, hadászati vereségnek nézhetett volna elébe az ország. Ezzel szemben Eger védelme akkor is hadászati sikert eredményez, ha harcászati vereséggel jár: októbertől a török sereg akkor sem vállalkozhatott volna további hadműveletekre, ha a várat elfoglalja.⁵ Hadászati vereség kockázata egy sikerrel kecsegtető harcászati-hadművelési vereség megakadályozásáért hiba lett volna. Ezt elfogadva egyáltalán nem nevezhetjük „üres fenyegetés”-nek azt sem, hogy Móric serege Győrre támaszkodva elterelő hadműveleteket (diversio, excursio) hajtott végre. Ily módon például 1556-ban Zrínyi Miklós és Nádasdy Tamás felmentette Szigetvárat. Amikor tehát Ferdinánd ilyen feladatot adott Móric seregének, az adott helyzetben a leghelyesebb módon járt el. (A Castaldóval tervezett együttműködés ugyan elvileg helyeselhető, de túl sok bizonytalansági tényezőt tartalmaz, egyebek közt a hadászati belső vonal átalakult volna kettős külső vonallá, a Felvidék és Kassa közbeiktatásával.) Az Eger alól „elkullogó” török sereg üldözését illetően végképp nem látszik úgy, mintha Móric hibázott volna ennek mellőzésekor. (177. o.) Amikor az egriek — és feltehetően a többi helyőrségek — portyákkal nyugtalanították az elvonulókat, nézetünk szerint kimerítették az adott lehetőségeket. Győrből hogyan is lehetett volna felderíteni, hogy Ali budai pasa serege külön menetel, milyen biztosítással rendelkezik, mennyire harc képes? Ki vállalhatta volna a szilárd török ellenőrzés alatt álló területen (Veszprém, Esztergom, Visegrád, Buda, Székesfehérvár, Nógrád, Szolnok stb. török helyőrségei között!) elébe menni ennek a seregnek? Ezen túlmenően, ki és hogyan biztosította volna Móric seregének ellátását és utánpótlását, netán kényszerű visszavonulását? Az oszmán hadvezetés — akárcsak a miénk — várak elfoglalásával szilárdan biztosította

⁵ Marosi Endre: Megjegyzések az 1664. évi hadjárat és a vasvári béke értékeléséhez. HK. 1971. 1. sz. 116. o.

hadműveleti csoportosítását, amit Móric nagyon jól értékelt.

Úgy látszik tehát, hogy az adott erőviszonyok mellett, az adott katonapolitikai helyzetben Eger magára hagyása helyes katonai döntés volt, amelyet jelentős — vagy talán döntő — részben a magyar rendek nemtörődomsége is kikényszerített.

Szántó Imre monográfiája az egri várvédelem eddig legigényesebb feldol-

gozása, hadtörténetírásunk régi adóssága. Ha a bécsi katonapolitika egyes kérdéseiben vitathatjuk is álláspontját, fő céljának: a védelmi harctevékenység tisztázásának teljes mértékben eleget tett. Felhasznált forrásai — különösen a bécsi Kriegsarchiv anyaga — pedig lényegesen bővítik eddigi ismereteinket. Mindezt kiemelve méginkább sajnálhatjuk a könyv méltatlanul kis példányszámú kiadását.

M. E.

NORBERT MÜLLER:

WEHRMACHT UND OKKUPATION 1941—1944*

(Berlin, Deutscher Militärverlag, 1971., 365 p.)

A Német Demokratikus Köztársaság katonai kiadója 1971 végén a potsdami Hadtörténelmi Intézet rendkívül érdekes és értékes monográfiáját adta ki. A szerző, *Norbert Müller*, az első marxista összefoglalását és elemzését adja a hitlerista Wehrmacht és általában a katonai szervek vezetésének a Szovjetunió elleni agresszió előkészítésében és végrehajtásában játszott szerepéről, valamint a szovjet területek megszállásában való részvételéről a Szovjetunió elleni hitlerista támadástól a német csapatoknak a szovjet területről történt kiűzéséig.

Bár a második világháború befejeződésétől több mint negyedszázad telt el, ez a téma egyáltalán nem vesztett időszerezéséből. Sőt, történelmi szükségesség a német imperializmus szovjetellenes stratégiájának mind mélyebb feltárása és katonai eszközeinek, szervezeteinek szerepét értékelő elemző munka elvégzése. Annál is inkább, mivel a német imperializmusnak a népek ellen elkövetett bűntettek problematikája mind a marxista, mind a polgári történetírásban ismét a figyelem homlokterébe került. Határozott törekvések észlelhetők nemcsak a Német Szövetségi Köztársaság, de általában az impe-

rialista országok politikusai, történészei és filozófusai részéről is a hitlerista katonai szervek, elsősorban a Wehrmacht bűnösségének kétségbe vonására.

A szerző munkáját a Szovjetunió elleni hitlerista agresszió és megszállás története feldolgozásának szenteli.

Ennek során azonban — helyesen — túllép a kitűzött kereteken és átfogó képet tár az olvasó elé a hitlerista hadvezetés egész agressziós és megszálló stratégiájáról, a megvalósítására hivatott katonai szervek szerepéről a megszállt területek gazdasági kifosztásában, a tömeges terror végrehajtásában, milliók kényszermunkára, megsemmisítő táborokba való hurcolásában — vagyis a „felperzselt föld” politikájának következetes érvényesítésében betöltött funkciójáról.

Norbert Müller — éles ellentétben a polgári történetírókkal — a dokumentumokra, korabeli parancsokra, irányelvekre stb. támaszkodva hitelesen ábrázolja a Wehrmachtnak, a hitleri rendszer egyik fő erőszakszervezetének feladatkörét, parancsnokainak kivételes hatalmát a megszállt területeken. Bizonyítékokkal támasztja alá a következtetést: a Wehrmachtnak, mint testületnek és az egyes katonai személyeknek

* A Wehrmacht szerepe a szovjet területek megszállásában.